

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовао комисију:

На основу члана 27 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 128 Закона о високим образовању, Наставно-научно веће на седници одржаној 24. јуна 2015. године, донело је одлуку да се образује комисија за одбрану докторског рада.

2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области закоју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:

проф. др Јулијана Вучо, редовна професорка, Италијански језик, 14. јул 2010. Универзитет у Београду, Филолошки факултет, менторка,

проф. др Јелена Филиповић, редовна професорка, Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Шпански језик, 30. децембар 2010, чланица,

проф. др Татјана Пауновић, редовна професорка, Англистичка лингвистика, Примењена лингвистика, 15. децембар 2013, Универзитет у Нишу, Филозофски Факултет, чланица,

др Биљана Сикимић, научна саветница, Балканолошки институт САНУ, 18. фебруар 2015, Лингвистика, чланица.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

1. Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:
Александар (Раде) Стојкановић
Датум и место рођења (општина, град, држава):
09.11.1977, Љубовија, СР Србија, СФРЈ

2. Датум одбране, место и назив мастер рада:
9. јул 2009, Универзитет у Београду, Филолошки факултет.

Енглески језик као глокални језик – социолингвистички поглед на креолске и пиџинске језике.

3. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:
Мастер филолог, Филолошке науке

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

СОЦИОЛИНГВИСТИЧКА АНАЛИЗА ЈЕЗИЧКЕ ПОЛИТИКЕ У ПОСТДЕЈТОНСКОЈ БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторски рад кандидата Александра Стојкановића **СОЦИОЛИНГВИСТИЧКА АНАЛИЗА ЈЕЗИЧКЕ ПОЛИТИКЕ У ПОСТДЕЈТОНСКОЈ БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ** има 243 стране.

Рад је организован у осам поглавља, садржи закључак, обимну литературу од преко 300 библиографских јединица, прилоге и значајан списак линкова са одговарајућим законима и законским документима.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација Александра Стојкановића је обухвата социолингвистичку анализу основних аспеката језичке политике у предратној и послератној БиХ са посебним нагласком на статус језика у уставно-правним актима на нивоу заједничке државе и њених ентитета, образовном систему, улози језика у концепту „националне групе предмета“ и положају језика мањина у Босни и Херцеговини. Рад обухвата и анализу активности на језичком планирању, нормирању језика и повећању комуникативне дистанце између говорника. Циљ докторског рада је да критички анализује процесе којима је симболичка функција језика у БиХ превагнула над комуникативном, односно улогу језика у грађењу националног идентитета код Бошњака, Срба и Хрвата у БиХ. У раду су представљени и основни политички фактори који су имали кључни утицај на положај и стање језика у БиХ. Посебно место је дато анализи улоге матерњег језика у образовном систему кроз анализу улоге језика у образовним системима у БиХ и негативним последицама језичких подела кроз физичке и симболичке поделе у образовном систему. У раду се показује да је у БиХ на сцени „етноглосија“ као посебно језичко стање, које три сродна језика дели на три симболичка система етничке идентификације, чија је сврха легитимизација права на територију и нацију.

Основна метода у овој тези је критичка социолингвистичка анализа званичних докумената језичких политика и језичких образовних политика у БиХ али и имплицитних језичких политика и конкретних језичких пракси у БиХ кроз анализу ефеката језичких

политика на образовни систем и правни оквир. Теза анализује документе језичке политике и планирања из предратног, ратног и послератног периода који су донели планери језичке политике код сва три народа у БиХ, али и интервенције које је у образовном систему и у правном оквиру предузимала међународна заједница у БиХ, предлагањем или наметањем конкретних законских решења о језику. Анализује се и положај и статус мањинских језика у образовном систему и законској регулативи, наставни планови и програми, стратешки документи образовног система и уџбеници, са циљем да се утврде ефекти језичке политике на сегрегацију, дискриминацију и етничке поделе у образовању, уз анализу позитивних примера у БиХ, али и решења која постоје у ЕУ а могла би бити примењива у БиХ.

Рад је анализовао садашње специфичности у језичкој политици у Босни и Херцеговини с циљем да покаже на који начин је језичка политика разградила комуникативну функцију претходног заједничког језика и три национална језика претворила у симболе идентитета.

У првом делу тезе дат је теоријски оквир језичке политике и планирања и преглед историјског развоја језичке политике, укључујући и ставове, дефиниције и мишљења водећих лингвиста из ове области. Сврха овог поглавља је да појасни значај улоге језичке политике као посебне јавне политике која одсликава друштвене, етничке и политичке односе. Истовремено, у овом поглављу је приказан и дијахронијски развој језичке политике са посебним акцентом на интерактивном моделу језичке политике и улогом језичке политике у образовном систему. Такође, у овом делу је обрађен и однос језичких људских права и језичких политика у вишенационалним срединама у односу на различите моделе законских и уставних решења ових права.

У следећем делу тезе анализован је однос етничког идентитета и језика у Босни и Херцеговини са аспекта језика као „епицентра“ око којег се етничка заједница окупља прелазећи из предполитичке фазе етничке заједнице у фазу нације. Дата је анализа улоге језика као средства идентификације припадности заједници, средства интеграције заједнице и истовремено средства изолације и ограничавања граница једне заједнице. Ово поглавље показује да су нације на тлу Балкана примарно националне, етничке заједнице пре него грађанске нације те да је језик у овим нацијама значајка етничког, верског и политичког идентитета пре него језик комуникације какав је случај у грађанским нацијама. Коришћењем фаза Хроховог „А-Б-Ц“ модела и проширеним моделом Камуселе, показује се да су балканске нације историјски биле „мале нације“ које су дуго живеле у деловима великих мултиетничких империја без сопствених елита, континуитета у државном и друштвеном развоју те без постојања стандардизованог и нормативизованог језика. Историјски и политички разлози какви су били турска власт и аустроугарска управа у БиХ су утицале да се језички идентитет не поклопи са етничким и религијским идентитетом. Језички идентитет на тлу БиХ није иницијално имао улогу етнонационалног маркера за разлику од религијске припадности која је изједначена са етничком припадношћу. Милетски систем турске империје и аустроугарски концепт „босанства“ утицали су на јачање екстерних лојалности, националних идеологија и верских разлика пре него на јачање заједничког идентитета. Поред Хрохових модела, у овом делу тезе се истиче и постојање три различите сфере културног, верског и језичког утицаја: Slavia

romana, Slavia orthodoxa и Slavia islamica које су обликовале верске и језичке разлике присутне до данас на тлу БиХ.

У четвртом поглављу обрађен је историјски, политички и правни оквир развоја и промене језичке политике на тлу БиХ од заједничког језика ка политичким језицима идентификације. Анализом је обухваћен период развоја језичке политике од увођења језичке толеранције у СРБиХ до националистичких модела језичких политика карактеристичних за деведесете године XX века, период грађанског рата у БиХ и период територијалних и националних подела у послератном периоду. За све периоде развоја језичке политике карактеристичан је снажан утицај политике и употреба језика и језичке политике као средстава за решавање дубљих политичких и друштвених проблема односно оруђа у етничкој хомогенизацији. Упоређујући период језичке толеранције као период појаве посебне књижевнोजезичке политике и језичког израза особеног за језичку стварност у СРБиХ са ефектима и решењима „ратних“ језичких политика уочљиво је да је остварен симболички циљ разликовања али и стварног раздвајања трију народа. Заједничко за све ове фазе је да је намена језичке политике у ствари не језичка већ политичка па се и законска решења овог периода не баве језиком као комуникативним системом, већ се баве политичким статусом језика и називима језика. Уз детаљан преглед докумената, закона и одлука о језику дат је и компаративни преглед етничких језичких политика из периода грађанског рата на територијама БиХ, Републике Српске и Херцег-Босне са посебним освртом на рађање или обнављање босанског/бошњачког језика као националног језика Бошњака у БиХ и ван ње.

Пето поглавље обрађује положај трију језика у постдејтонској БиХ који су након озваничења њиховог статуса као службених постали средства за контрастивну идентификацију трију народа. У овом делу рада показан је утицај Дејтонског мировног споразума на структуру БиХ као консолидацијске демократије засноване на етничком кључу, али и статус и положај званичних језика те прихватање тројезичности и од стране институција међународне заједнице у БиХ, која је индиректно подстицала удаљавање између језика и њихових говорника у БиХ. Дејтонски мировни оквир, Устав, домаће политичке елите и тела међународне заједнице су својим деловањем утврдили језик као етнички маркер и убрзали процес језичке дивергенције покренут почетком 90-тих година.

Следеће поглавље анализује улогу међународне заједнице у реформи образовних језичких политика које су требале да реформом образовања убрзају процес повратка избеглица. Реформа образовања је увела концепте националне групе предмета и етнички одвојених а ипак „интегрисаних“ школа са циљем да омогући институционални плуралитет али је због самог државног оквира и природе државног уређења реформа произвела плуралитет институција. Првобитно осмишљена да спречи асимилацију ученика и да пружи гаранције за очување језичких и националних права, реформа наставних планова и увођење националне групе предмета је постала средство за очување подела и успостављање етнички подељеног образовања. У посебним поглављима је анализирана улога језика као предмета који је суштински део националне групе предмета и један од узрока постојања одвојених школа под једним кровом. Језик је у области образовања изгубио комуникативну улогу док је симболички, уз веронауку, постао темељ очувања националног идентитета.

У поглављу посвећеном уставним реформама из 2000. године које су увеле концепт конститутивности народа и националних језика на целој територији БиХ, показано је да су ове промене биле засноване на правном оквиру намењеном заштити мањинских народа који је ипак примењен на три конститутивна народа, у потпуности занемарујући статус седамнаест признатих мањинских језика у БиХ. Обрађено је и питање лингвонима за босански језик које представља једно од горућих питања језичке политике у БиХ и извор дубоких неслагања између лингвиста и политичких представника у БиХ, али и ван ње, у Србији и Хрватској.

Као пандан овим етнополитикама у језику, у поглављу које обрађује микројезичку политику у Брчком, анализиран је образовни систем и језичка решења у трећој територијалној јединици, Дистрикту Брчко. Закључено је да је језичка политика у Брчком више изузетак него правило због посебног правног, финансијског и политичког положаја Дистрикта и другачијег приступа међународне заједнице. Дат је осврт на наставну праксу и наставни план и програм у Дистрикту у односу на планове и програме у ФБиХ и Републици Српској уз осврт на предности решења у настави матерњег језика.

Следеће поглавље је обрадило статус и положај мањинских језика у образовном систему у БиХ односно примере добре праксе у Републици Српској, законски оквир као и решења која се односе на употребу мањинских језика у администрацији, образовном систему и наставној пракси. Закључено је да је и поред позитивног и развијеног правног оквира у БиХ, који формално штити свих седамнаест мањинских заједница и језика, наставна и образовна пракса показују да је настава мањинских језика системски нерешено питање уз питање уџбеника, наставног кадра и наставних планова за наставу на мањинским језицима. Један од закључака је и чињеница да је законски оквир у БиХ релативно нов и да су мањинска права призната тек 2003. године док је примена Европске пovelе о мањинским језицима још увек на ниском нивоу.

Осмо поглавље обрађује рецептивни мултингвизам као формално решење тренутне језичке ситуације у БиХ односно као механизам који би међу говорницима сличних језика омогућио развијање вишејезичности као интеркултурне вредности и у први план ставио сличности између језика у БиХ уместо садашње праксе истицања разлика. Упоредени су модели рецептивног мултилингвизма у Швајцарској и Скандинавији као модели који могу послужити као полазиште и за језичку ситуацију у БиХ. Уочава се да је примена елемената мултилингвизма у БиХ могућа, као што је то и пракса примене различитих језика у изради наставних материјала показала на примеру приручника „Погледи“. Примена рецептивног мултилингвизма у настави језика као опција је показана и кроз примере уџбеника БХС језика за странце који успешно укључују сва три језика и њихове варијетете у једном уџбенику. Истовремено, у овом делу аутор је анализирао и најновије тенденције у развоју језичке политике који показују јачање језичке дивергенције и етничке диференцијације као и одлуке које показују свесну идентификацију говорника на основу језика. Језик, тако, у БиХ има три нивоа употребе, први и основни (К – ниво) комуникативни ниво, затим симболички ниво (С-ниво) језика као етничког деноминатора и индивидуални, идентификациони ниво (И-ниво) који се користе зависно од нивоа употребе говорника и окружења у којем се језик користи.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Стојкановић, А. (2015) „Вакцинишете ли Ваш рачунар? Појмовна метафора вируса у терминима информационе технологије у српском и енглеском језику“. *Филолог*, број 11, Бања Лука, 84 - 95.

Стојкановић, А. (2014). „Анализа ревитализације хебрејског језика – нови језик у обећаној земљи“. *Philologia*, број 12, Београд, 37-50.

Стојкановић, А. (2013). „Анализа дискурса секуритизације у сајбер простору“. *Комуникација и култура online*; Година 4, број 4, 216-231.

Стојкановић, А. (2013). „Language is Your Ammunition”: Језик у одбрамбеној политици САД”. *Примењена лингвистика*, Друштво за примењену лингвистику Србије, број 14, 151 - 165.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Анализа језичке политике у Босни и Херцеговини, односно њене стандарднојезичке праксе у последњих двадесет година показује колико се у језику као друштвеном феномену одсликава укупна друштвена и политичка стварност и рефлектују сва позитивна и негативна питања идентитета како оних који већ постоје тако и идентитета који су у процесу градње. Језичка политика у БиХ је у заједничкој држави била одличан пример језичке толеранције у којој се одсликавала сва комплексност питања језика, идентитета и политике у наднационалном друштву каква је била заједничка држава. Истовремено, нестанком бивше Југославије нестали су и наднационални језички идентитети који су замењени новим, до тада потиснутим, националним идентитетима. Све новонастале државе на тлу бивше Југославије су успеле да језик повежу са конструкцијама националног идентитета али су истовремено језички идентитет изградиле градећи га у опозицији са језичким идентитетима других. На тлу БиХ, језик је постао не само део колективног идентитета већ и симбол различитих схватања будућности државе и лакмус папир укупних политичких односа и друштвених проблема типичних за постконфликтна и подељена друштва. Подела језика и стварање политичких језика на тлу БиХ представља јединствен пример на тлу Европе својеврсне етногласије чији говорници паралелно користе матерње језике и као симболичко средство одвајања али и комуникативно средство које их чини једном говорном заједницом. Историја језичке политике у БиХ показује да је период језичке толеранције у време бивше Југославије смењен етнонационалним језичким политикама те да је језичка политика на тлу БиХ готово увек била продужена рука политике. Дискусије и расправе о природи, броју и називима језика

су уместо да реше лингвистичка питања претворене у политичка питања у којима се преламају различите визије будућности државе и различите етнополитике.

Циљ ове дисертације је био да покаже ефекте и резултате деловања етничких језичких политика у сложенем, постконфликтном, дубоко етнички подељеном друштву а које су за циљ имале реификацију етноконфесионалних заједница уместо деловања на језик као систем комуникације. У односу на период језичке толеранције у језичкој политици у БиХ током седамдесетих година двадесетог века, периоди националног буђења осамдесетих и период ратног конфликта деведесетих година двадесетог века су ојачали језичку сегрегацију као имплицитну језичку политику која је почетком двадесет првог века формализована уставним и законским решењима. Језичка толеранција као принцип језичке политике била је могућа у специфичним политичким и друштвеним околностима постојања социјалистичке Југославије док је успостављање језичке сегрегације у постдејтонској БиХ узроковано етничким и националистичким политикама које су у знатној мери подстакнуте и вањским утицајима и решењима донесеним под утицајем међународне заједнице.

Анализа постојећих законских решења и докумената језичке политике у Босни и Херцеговини је показала да доминирајуће политичке идеологије етноанационализма у босанскохерцеговачком друштву одређују и језичку политику, њен садржај, обим и намену. Језик се користи за саморепродукцију и одржавање постојећих друштвених и политичких односа. Датом анализом стања у образовним системима у БиХ показано је да језик у образовном систему служи стварању разлика и да наставни планови и програми, уџбеници као и саме наставне праксе инсистирају на симболичкој функцији језика. Уочава се да ће процеси језичке дивергенције и даље бити присутни у језичкој политици у БиХ, с тим што језичка политика рефлектује укупну политичку ситуацију у земљи, тако да ће даља судбина и статус језика у БиХ зависити првенствено од исхода политичких договора у БиХ, као и процеса придруживања Европској унији. Процес придруживања ЕУ ће захтевати промену парадигме у образовном систему, од промоције етничког монокултурализма ка образовном систему, који ће подстицати интеркултуралност као ученичку компетенцију. Овај процес ће захтевати стварање школа које интегришу језике и културе уз језичку политику која ће промовисати вишејезични и интегративни модел образовања. Језичка политика у БиХ, уколико жели да се заиста бави питањима језика, језика у медијима, ученичким језичким компетенцијама и унапређењем ниског нивоа језичке и комуникативне културе, мораће укључити и промену садашњег приступа који према језику имају лингвисти, односно стављање у први план комуникативне улоге језика. Од одлучујуће важности биће интеграција интеркултурне компоненте у наставне планове и програме како би се развијала интеркултурна компетенција код ученика, са циљем да се ученици припреме за учешће и живот у мултиетничкој и вишеконфесионалној средини. Кандидат Стојкановић закључује да је још увек рано да се говори о промени парадигме језичке политике у БиХ према критичкој језичкој политици која би активно промовисала упознавање говорника са језичким варијететима других народа, заједничком језичком традицијом и која би елиминисала етничке и језичке стереотипе. Истовремено она би покушала да да одговоре на важна питања језика у глобализованом свету, као што су положај и статус мањинских језика, комуникативна компетенција говорника, анализа политичког дискурса, улога језика у конфликтима, питањима превођења или статуса

других европских језика који се проучавају у образовном систему и питањима места и утицаја енглеског језика.

С друге стране, како се често говори да европски процеси интеграција захтевају и процес реорганизације и реформе БиХ, језичка политика ће несумњиво и даље бити средство у борби за политички утицај и етничку доминацију. Једини начин да се избегну или ублаже негативни ефекти овакве језичке политике је, по мишљењу кандидата Стојкановића, прихватање концепта језичке толеранције у њеној јачој интерпретацији као активног, отвореног и интеркултурног става према другим језицима и нацијама, односно као решење се наводи примена рецептивног мултилингвизма као облика језичке толеранције. На интергрупном и интерперсоналном плану (Бугарски, 2002:110), језичка толеранција би подстакла отвореност према језицима, културама и традицијама других уз промену личног говорниковог става према језичким разликама и начинима интерперсоналне комуникације, док би примена принципа и елемената рецептивног мултилингвизма омогућила да се и формално изводи заједничка настава језика која би помирила комуникативну и симболичку функцију језика и истовремено спречила стварање етнички хомогених школа.

Последица досадашње језичке политике рестандардизације заједничког полицентричног језика у неколико моноетничких, националних језика била је национална хомогенизација и, у различитој мери, довршетак изградње партикуларних националних идентитета код сва три народа у БиХ. Језици су преобликовани да би се поклопили са религијским и националним идентитетом како би заједнице које су „другачије“ могле „другачије“ и говорити, тако да језик више није средство комуникације него национална карактеристика оптерећена историјским, верским и политичким конотацијама. Управо зато што је језик постављен као политички проблем, лингвистика нема много утицаја јер се ови *Ausbau* језици обликују и стандардизују из политичких, а не лингвистичких разлога. Тренутна политичка ситуација у БиХ не даје много наде да ће језичка политика постати „креативна политичка снага“ (Lakoff, 1990:302) која ће омогућити међусобну интеркултурну комуникацију и прихватање језичких различитости.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Кандидат Александар Стојкановић својим докторским радом обухватио је изузетно значајну тему која отвара ново поглавље у изучавању појава и односа у језичкој политици у Босни и Херцеговини, односно њене стандарднојезичке праксе у последњих двадесет година. Веома зрело и детаљно приступио је анализи сложене материје, показујући изванредне способности формулисања стечених сазнања и формирања јасних, научно заснованих закључака и ставова.

IX ПРЕДЛОГ:

Похваљујући, пионирски, прилежан, креативан и самосталан, иноваторски рад који је довео до резултата који су апсолутна референтна тачка у даљим анализама везаним за истраживану област, истичући врлине кандидата које су се показале кроз способност за синтезу и анализу богате теоријске литературе, посебан, јасан научни стилизиравања са задовољством предлажемо Већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да рукопис под насловом **СОЦИОЛИНГВИСТИЧКА АНАЛИЗА ЈЕЗИЧКЕ ПОЛИТИКЕ У ПОСТДЕЈТОНСКОЈ БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИН** и прихвати као докторски рад који испуњава све услове предвиђене законом, а кандидата Александра Стојкановића позове на усмену одбрану.

У Београду, 16. јул 2015.

Проф. др Јулијана Вучо, Филолошки факултет,
Универзитету Београду

Проф. др Јелена Филиповић, Филолошки факултет,
Универзитет у Београду

Проф. др Татјана Пауновић, Филозофски Факултет,
Универзитет ау Нишу

Др Биљана Сикимић, Балканолошки институт САНУ